

La violència a la televisió: Què hem de fer?

Victòria Camps

■ *La violència és un fenomen connatural a la vida humana, tan com ho és la necessitat de justificar o de donar explicacions del mateix fenomen. No sabem que hagin existit mai èpoques o societats humanes no violentes. I coneixem una quantitat immensa de mites i contes que tracten d'explicar el perquè de l'odi i la destrucció en el món per causa de l'home. El relat bíblic de Caïn i Abel explica, en clau religiosa, l'odi entre els germans i, per extensió, entre les persones. El robatori, per part de Prometeu, del foc dels déus explica la capacitat i el poder de destrucció que les societats humanes fan evident. Des de sempre, la violència, juntament amb l'amor, el poder i el sexe, han estat els recursos més utilitzats per la literatura, primer, i pel cinema i la televisió després, per narrar històries. Explotar la realitat de la violència ha estat i és el tema més recurrent de la indústria de l'entreteniment.*

Tot i que constitueix una dimensió gairebé indestruïble de les relacions humanes, cal remarcar que la violència, real i fictícia, ha estat un motiu de preocupació constant. Sempre hi ha hagut guerres i agressions, unes i altres han estat considerades com la manera més habitual i eficient de resoldre els conflictes, però, al mateix temps, ens ha calgut diferenciar i marcar criteris entre les guerres justes i les injustes, les agressions legítimes i les que no ho són. Ens trobem davant d'un exemple clar de l'ambivalència característica de la condició humana, la qual no accepta d'entrada tot el que és i el que passa, sinó que es pregunta:

Què hem de fer? Està bé o està malament el que succeeix? És correcte o incorrecte? Mereix o no la nostra aprovació? D'altra banda, la violència ha preocupat i ha estat motiu de discussió teòrica no tan sols per ella mateixa, com a fenomen indesitjable, sinó també pels efectes i la influència que pot tenir en el comportament de les persones que viuen enmig de la violència o que la veuen constantment en les pantalles del cinema o la televisió. Sobretot, sembla que les persones més fràgils i vulnerables, les que compten amb menys recursos per defensar-se de les agressions externes, per raó de la seva edat, demanden una protecció especial, que les mantingui al marge dels actes violents i de la seva influència. Totes aquestes pors i preocupacions que –repeteixo– no són insòlites ni noves, s'accentuen més i es verbalitzen més sovint per causa de la televisió: una televisió massiva, accessible a tothom i que forma part, ens agradi o no, de la nostra vida quotidiana.

La televisió, efectivament, fa molt més explícita la violència del món real. Fins i tot, podem dir sense por d'equivocar-nos que els continguts televisius són molt més violents que la realitat, si més no pel fet que la televisió ha de destacar de la realitat allò que crida més l'atenció i captura l'audiència tan buscada. És molt més fàcil impressionar amb assassinats, misèria i desgràcies, que amb altres coses si no més corrents i normals, sí més properes a la nostra vida. Però criticar els continguts no és gens fàcil. Vivim en un món que ha sacralitzat la llibertat d'expressió, un dret fonamental que ha de ser preservat i garantit, sens dubte, si bé moltes vegades es fa servir com a coartada per defensar subreptíciament una altra llibertat, o uns altres interessos, que no són els dels individus, sinó els del mercat. En una societat liberal, per tal de poder intervenir, directament o indirecta en els continguts televisius violents, cal tenir proves: que la violència televisada és realment contraproduent i perjudicial, si més no de cara a l'educació dels infants.

Victòria Camps

Membre del Consell de l'Audiovisual de Catalunya

1. El paradigma dels efectes

La necessitat d'aportar proves que avalin les decisions normatives es veu recolzada per la fascinació cientifista que ha acompanyat des del seu naixement les ciències socials. No oblidem que tant Durkheim com Max Weber es proposaren una ciència social "lliure de valors", propòsit que ha estat perseguit amb perseverança pels seus successors. La combinació de l'obsessió per les dades empíriques i la necessitat de tenir proves, han donat lloc al que podem anomenar "el paradigma dels efectes", com la perspectiva des de la qual cal analitzar els continguts violents de la televisió. L'objectiu és demostrar fàcticament que la violència televisada perjudica les persones perquè produeix desviacions en els comportaments socials o incita a la imitació del que es veu en la pantalla. Si els estudis elaborats sota el paradigma esmentat són capaços de confirmar la hipòtesi que la violència és nociva, la intervenció reguladora apareixerà com una conseqüència pràctica indiscutible: cal actuar per tal d'evitar una evident proliferació de violència no ja en la televisió, sinó en la realitat.

Els Estats Units han estat capdavanter en la construcció i difusió del paradigma dels efectes. Sense ànim de fer ara una anàlisi exhaustiva dels estudis elaborats i de les diferents línies desenvolupades, prendré com a data assenyalada l'any 1969, en què es crea la Surgeon General's Scientific Advisory Committee on TV and Social Behaviour, una comissió constituïda per iniciativa del senador John O. Pastora, el qual sol·licita al Departament de Sanitat i Benestar una investigació sobre "la connexió causal entre la violència televisiva i el comportament antisocial de les persones, especialment la infància". El senador Pastora s'inspira en un altre informe, *Smoking and Health*, elaborat uns anys abans, i que havia establert la connexió més que probable entre el consum de tabac i el càncer. De la mateixa manera que s'havia pogut demostrar la relació entre fumar i tenir un càncer, s'hauria de poder establir el lligam, intuïtivament previsible, entre la visualització contínua de programes violents i els comportaments violents a la realitat. La Comissió Pastora va engegar un seguit de compareixences, i cinc anys després de la seva formació, arribava a les conclusions següents:

a) La televisió és excessivament violenta.

b) La gent (i els infants) passen moltes hores davant de la televisió, exposats a la violència.

c) L'exposició a la violència deu tenir un efecte nociu i deu contribuir a l'existència de comportaments antisocials, malgrat que l'efecte de la violència televisiva no és uniforme en tots els nens¹.

Com es pot comprovar a partir d'aquests tres punts que sintetitzen les conclusions de l'informe titulat *Television and Growing Up: The Impact of Televised Violence*, aquestes no van ser gaire contundents. Més aviat hem de qualificar-les d'ambigües i carregades de cautela. Així ho va recollir el titular del *New York Times* (11 de gener de 1972): "La violència de la televisió declarada no perjudicial per a la joventut". El mètode d'anàlisi de continguts emprat per l'informe fou el de George Gerbner, director de la Annenber School of Communication, de la Universitat de Pennsilvània, equip que, des de feia temps, estava dedicat a estudiar la violència i els seus possibles efectes. La definició que Gerbner donà de violència no es caracteritzava per la seva complexitat: "L'expressió explícita de la força física (amb o sense armes) contra un mateix o contra els altres, induint l'individu, en contra de la seva voluntat, a fer-se mal o a matar-se, o infringint dany o matant".² Sobre la base d'aquesta definició, l'equip de Gerbner analitzava la *freqüència* i la *naturalesa* dels actes violents, els *actors* dels actes i els *escenaris* on s'esdevenien. De l'anàlisi en van derivar el *perfil de violència*, que comprenia dos indicadors: l'*índex de violència* i la *probabilitat de risc*. El primer representava la quantitat de violència televisiva a partir de tres dades: freqüència, proporció i rol del personatge. Les *probabilitats de risc* significaven les possibilitats d'implicació en els programes violents per part dels teleespectadors, així com les conseqüències positives o negatives que se'n podien seguir.

Els paràmetres de Gerbner no van tardar a ser criticats, no tan sols per la definició prèvia de violència i les mesures emprades en la seva quantificació, sinó per altres raons. En primer lloc, els estudis que havien fet se centraven en els programes de ficció, sense distingir entre els diferents gèneres (animació, comèdia, terror), i sense tenir en compte altres programacions, com els informatius o els documentals. A més a més, només es fixaven en els actes d'agressió física, no en les agressions verbals o fins i tot de caràcter irònic o humorístic. Uns quants anys després, la National TV Cable Association finançava un extens estudi empíric, el

National Television Violence Study, de tres anys de duració (1994-1997), el sentit del qual era més matisat que l'informe impulsat per Pastora. Aquest darrer estudi es basa en la idea que la violència televisada té riscos, tot i que no són fàcils de determinar, i que l'objectiu últim ha de ser encoratjar una programació i una visió de la televisió més responsables. Els fonaments dels quals parteixen, derivats de la ja extensa sèrie de treballs elaborats fins aleshores, demostren que la violència pot tenir, si més no, tres efectes nocius en els televidents: l'aprenentatge de comportaments i actituds agressives, la desensibilització envers la importància de la violència, i la por de ser víctima de la violència real. És cert –continua l'informe– que no tota la violència televisada produeix aquests riscos: els contextos tant de la programació com de l'audiència augmenten o disminueixen el risc. Les diferents universitats que participaren en l'estudi consideren que una de les virtuts que té és la d'haver pogut acumular tota la sèrie de proves recollides abans i que es mantenen estables al llarg del temps, proves que duen a la conclusió inequívoca que "la violència és un aliment de primera necessitat en la dieta televisiva". Tot i així, les propostes finals de l'estudi van en la línia d'una sèrie de recomanacions dirigides a la indústria de la televisió, als actors polítics i als pares i mares. L'estudi –expliquen– té, sobretot, el potencial de transformar la manera com pensem en la televisió i els seus efectes, tot ajudant els diferents agents socials a reestructurar i orientar les seves concepcions sobre el mitjà³.

Els Estats Units són els pioners però no els únics que han desenvolupat investigacions sobre la violència⁴. La televisió britànica elabora estudis sobre el tema sistemàticament des de 1970. Arran de l'assassinat del nen James Bulger a Liverpool, l'any 1993, es van intensificar les declaracions i pressions per tal de comprovar i determinar els efectes de la violència mediàtica, sobretot en els menors. Tanmateix, les conclusions, en aquell moment, no van ser gaire diferents de les esmentades més amunt. Un estudi encarregat l'any 1995 pel Home Office acaba així: "La investigació no pot demostrar que la visió de la violència sigui causant de crims", tot i que el títol de l'estudi –*Effects of Video Violence in Young Children*– no sembla gaire coherent amb aquesta conclusió⁵. Sigui com sigui, el cas és que, a mesura que proliferen els estudis, s'amplia la definició de violència i el tema adquireix, en general, més

complexitat. Ja no es compten només els actes d'agressió física, sinó altres elements com: a) el context; b) l'humor agressiu; c) la intenció o motivació; d) l'existència de remordiment o càstig.

Transcorreguts uns quants decennis des dels primers informes, i veient que la violència real i fictícia, lluny d'esvair-se, ha anat creixent, ha estat possible començar a investigar els comportaments d'una sèrie de persones tot vinculant-los amb el consum de televisió. Les conclusions de les investigacions no són gens tranquil·litzadores. Destaca un article aparegut a la prestigiosa revista *Science* l'any 2002, que dona compte de la investigació realitzada sobre una mostra de 707 individus que van ser seguits durant disset anys, i entrevistats en diferents moments al llarg del temps. Els resultats de la recerca, dirigida per Jeffrey Johnson, no deixen gaire espai per al dubte: "Hi ha una relació bidireccional entre la violència televisiva i el comportament agressiu"⁶. En efecte, els nens que havien mirat la televisió, de mitjana, d'una a tres hores diàries, més tard, entre els 14 i els 16 anys, tenien una probabilitat del 60% d'implicar-se en baralles i agressions de diferent mena. I, al revés, els individus potencialment violents eren els més propensos a mirar la televisió. Els professors de la Universitat de Michigan L.D. Eron i L.R. Huesmann havien fet anteriorment (1960-1982) un seguiment similar de 856 estudiants de vuit anys. Les conclusions eren aquestes: els nens que miraven més la televisió a casa es comportaven més agressivament a l'escola; als 19 anys, els mateixos nens, els que havien consumit més televisió, era més probable que tinguessin problemes amb la llei; als 30 anys, els mateixos subjectes tenien més possibilitats de participar en crims, de maltractar els seus fills o les seves dones⁷. Aquests resultats expliquen que la preocupació per la repercussió social de la programació violenta i les veus que insten els governs a actuar es multipliquin, sobretot quan es produeix alguna tragèdia, com la del nen anglès Bulger, que permet establir fàcilment connexions entre el que es veu a la televisió i la realitat.

2. El paradigma de la percepció

Tot i que, potser d'una manera creixent, ens trobem davant d'estudis amb conclusions preocupants, el paradigma dels

efectes no acaba de satisfer els investigadors socials. Són especialment els col·lectius universitaris europeus els que plantegen més dubtes i crítiques al model. Per tal de rebatre'l, proposen un paradigma alternatiu, centrat en l'objectiu no d'investigar els efectes, sinó com percep el públic –i, en especial, el públic infantil i juvenil– la violència televisada. La hipòtesi segons la qual la percepció de la violència no depèn exactament del nombre d'actes violents ni de l'existència d'una relació clara entre la visió d'un programa violent i la reacció emotiva del telespectador és qüestionada des de diferents fronts. Un dels últims exemples d'aquest mètode és la recerca, impulsada per la BBC, *How Children Interpret Screen Violence*⁸, on s'insisteix en el fet que diferents circumstàncies (la justificació explícita de la violència, l'entorn familiar, l'educació i la cultura) influeixen en l'avaluació feta pel telespectador i, per tant, en l'impacte que tenen les escenes violentes.

La compilació feta per Martin Barker i Julian Petley⁹ és una excel·lent mostra d'aquesta línia d'investigació que considera errònia la perspectiva causal per massa simplista. Els col·laboradors del llibre parteixen del supòsit indiscutible que el comportament humà és complex i la relació de causalitat no serveix per explicar-lo. De fet, no diuen res de nou: Hume o Kant, al segle XVIII, ja manifestaren els mateixos dubtes i els van fonamentar filosòficament reforçant la idea que la llibertat i el determinisme són contraris, antinòmics. Si creiem que l'ésser humà és lliure, volem dir que el seu comportament no és explicable només com a conseqüència de l'efecte d'unes causes externes. Abordar les investigacions des d'un mètode basat en la connexió causal planteja molts problemes, el primer dels quals –ja ho hem dit– és entendre la violència com un fenomen unívoc, quan, de fet, les formes o expressions de la violència són moltes i variades i no resisteixen l'anàlisi que les vol reduir a una sola manifestació. D'altra banda, els crítics alerten sobre els interessos i les conseqüències polítiques d'unes recerques excessivament simplistes i que el que busquen, de fet, són solucions o actuacions ràpides. En definitiva –diuen– el model criticat pot ser tan absurd com recórrer a la bruixeria per explicar les catàstrofes naturals, una hipòtesi absurda perquè pressuposa la creença en bruixes. Creença, però, que, en el seu moment, va tenir conseqüències polítiques lamentables¹⁰.

Un altre estudi més empíric que la compilació anterior,

elaborat igualment al Regne Unit, se centra en la programació de quatre canals terrestres i quatre via satèl·lit. Cobreix quatre setmanes de programació exceptuant la publicitat. Analitza la quantitat de violència, la seva naturalesa, la seva justificació; la tipologia dels agressors i de les víctimes; les diferències entre gèneres de programes, inclosos els informatius. La conclusió a la qual arriba és doble: la violència no representa una part significativa de la programació, per bé que els programes infantils són els més violents de tots, especialment els d'animació. L'informe acaba dient: "Aquest estudi no pot demostrar res sobre els efectes de la violència en la televisió o sobre les actituds del públic respecte de la violència en els diferents programes. Tanmateix, el que es pot fer és una anàlisi de l'extensió de diferents formes de violència o de l'existència de violència en els diversos contextos i escenaris, qui hi està implicat i de quina manera. Si arribem a saber que determinades formes de violència causen en els televidents una preocupació especial o provoquen reaccions fortes, pot ser útil esbrinar amb quina freqüència s'esdevenen"¹¹.

En resum, i per no entrar en més detalls feixucs, les crítiques al paradigma dels efectes cobreixen un espectre ampli d'objeccions que tractaré de resumir:

a) No es tenen en compte altres variables importants com són els problemes socials, que solen ser el context dels comportaments agressius. Els ideòlegs dels efectes acostumen a ser conservadors i "moralitzants", que és una manera de deixar de fixar-se en qüestions més greus. A més a més, cap investigació és innocent. La investigació sobre els efectes produeix la impressió –buscada– que la preocupació pública per la violència es pot resoldre amb investigacions científiques. La cultura dels Estats Units potencia aquesta idea i l'accepta de bon grat perquè li convé. L'anàlisi objectiva, empírica, independent, emmascara, de fet, altres problemes socialment més fonamentals.

b) La veu dels nens i nenes no s'escolta. Encara pitjor, es dona per descomptat que els infants i adolescents són vulnerables, incompetents i necessiten ser protegits. La màxima de la "protecció de la infància" encobreix, en realitat, una concepció de la infància sense fonament.

c) Les successives definicions de violència, tot i que han millorat el simplisme de les primeres investigacions, no deixen de ser generalitzacions de quelcom impossible de

delimitar. Així, la definició de pel·lícules classificables com "acció violenta", de Browne, és: aquella l'objectiu de les quals és "excitar i estimular el públic més que fer que es concentri en el relat". L'exemple seria *Rambo*. El crític es fa la pregunta: *Rambo* és només violència o és un relat violent?

d) Els estudis realitzats sempre són de laboratori, val a dir, artificials. Els subjectes es troben en situacions creades per l'investigador, la qual cosa, sens dubte, determina i condiciona les respostes.

e) Els estudis es fixen sobretot en programes de ficció, no informatius. No deixen oberta la possibilitat que els missatges de les pel·lícules tinguin interpretacions i sentits diversos.

f) En definitiva, la investigació realitzada als Estats Units, capdavantera en la constitució del paradigma dels efectes, reflecteix i respon a tots els interessos fàctics: la indústria, la política, l'acadèmia. És científicament creïble i dona solucions a curt termini, de manera que el govern les pot utilitzar per amansir les seves campanyes i polítiques. Al mateix temps, i contradictòriament, les conclusions són massa dèbils perquè serveixin per fonamentar reformes substantives i de pes. Tot plegat, a qui en última instància afavoreix és a la indústria.

El paradigma de la percepció, si no m'equivoco, és el que domina si més no a Europa. Els dos estudis encarregats pel Consell de l'Audiovisual de Catalunya sobre la violència a la televisió s'inscriuen en el marc d'aquest segon model i abonen les conclusions a les quals porta¹². Per la meua part, penso que també aquest segon model mereix crítiques i dubtes considerables. El primer model, el paradigma dels efectes, certament, acaba sent simplista i té tots els defectes de pretendre deduir prescripcions o judicis de valor de consideracions estrictament empíriques. És positivista, i juga amb l'aparença de ser més científic que qualsevol altre model. En l'apartat següent rebatré més a fons aquesta creença. Ara bé, el segon paradigma, més psicologista i amb menys pretensions de científicitat, té defectes igualment criticables. Des del meu punt de vista, el més flagrant és la relativització que fa de la idea que cal protegir la infància, atesa la seva intrínseca vulnerabilitat i fragilitat. Si ens situem en aquesta perspectiva, que introdueix dubtes sobre el sentit que té protegir la infància, haurem de concloure que l'educació és una empresa

bastant inútil o equivocada. Penso que la preocupació per la violència i els possibles efectes en la infància no són sinó un aspecte més de la preocupació per l'educació. Si partim del supòsit que l'infant només es distingeix de l'adult en el fet que veu les coses d'una altra manera, que té una veu o una mirada diferents, em costa entendre com, des d'aquest punt de vista, es podrà justificar la tasca educativa.

3. Els punts dèbils dels dos paradigmes

Totes les investigacions estan viciades per les teories que les informen. Però és impossible investigar sense teories. Aquesta paradoxa ineludible ens ha de dur a ser conscients dels defectes implícits en els diferents mètodes emprats en cada cas, per tal d'evitar la trampa d'arribar a conclusions massa contundents i, finalment, injustificades. Hem d'atribuir a les investigacions el pes que tenen i entendre-les només com a aproximacions i perspectives que ajuden a orientar unes decisions normatives, les quals mai quedaran absolutament fonamentades en la metodologia o l'aparell teòric utilitzat. M'explicaré, centrant-me exclusivament en els dos punts que ja he dit que crec més dèbils de cada un dels paradigmes descrits: el dels efectes de la programació violenta i el de l'atenció a la percepció infantil o juvenil de la violència.

El punt més feble del primer paradigma és la creença que unes bones dades empíriques són suficients per deduir-ne conclusions normatives o judicis de valor. El raonament és el següent: constatem amb dades i estadístiques que alguns dels nens i nenes més exposats a la televisió generen comportaments violents, i d'aquest fet en deduíem dues conclusions: 1) que la principal causant és la televisió; 2) que és imperatiu actuar regulant l'excés de violència televisiva. Les dues conclusions es recolzen en una base dèbil. La primera, perquè les dades empíriques mai no són exhaustives i, per tant, suficients per afirmar que una de les variables —el consum de televisió, en aquest cas— és absolutament determinant del comportament posterior. Sempre ens faltaran variables no considerades perquè, ja ho hem dit, el comportament humà és massa complex per ser reduït a uns quants factors determinants. Si no ho entenem així, serà difícil creure, al mateix temps, en la llibertat.

Però, sobretot, vull insistir en l'equívoc implícit en la

segona conclusió: la que dedueix de l'observació d'uns fets la prescripció d'actuar. És cert –diguem-ho d'entrada– que tots els estudis realitzats, fins i tot els més fidels al paradigma dels efectes, són molt prudents a l'hora de derivar-ne polítiques o mesures legislatives concretes. No gosen proposar intervencions dràstiques, en el fons perquè desconfien de la validesa absoluta de les dades empíriques. Ara bé, cal aclarir una altra cosa que ens duu a desconfiar del valor excessiu posat en les investigacions empíriques. Els filòsofs fa temps que van denunciar l'anomenada "fal·làcia naturalista", és a dir, la fal·làcia lògica consistent a deduir prescripcions de l'observació dels fets. Dit d'una altra manera, l'esmentada fal·làcia denuncia l'error en què cauen molts científics –sobretot de l'àmbit de les ciències socials– en considerar que només sobre la base del coneixement empíric i verificable es poden resoldre les qüestions referents al dret, a la moral o a qualsevol altre font de normativitat. Hume va ser el primer filòsof que denuncià la fal·làcia amb un exemple sorprenent: preceptes com "no mataràs" o "no robaràs" no són una "conseqüència lògica" –és a dir necessària, indiscutible– de la constatació empírica que en el món hi ha gent que mata i roba. Els animals també es maten i no diem que no ho han de fer. Els animals no són assassins, només els humans ho són. Per què? Perquè la humanitat ha acceptat la norma o el judici de valor originari que diu: "no s'ha de matar" o "no s'ha de robar". Norma derivada de drets igualment considerats originaris, com el dret a la vida o el dret a la propietat. L'assassinat, la violència contra les persones, són comportaments rebutjables per principi, per coherència amb el sentit que volem donar a la vida i a les societats humanes. Entenem que la violència no pot ser la llei ni la manera vàlida de resoldre els conflictes, i és aquesta convicció –o creença, si voleu– la que duu a condemnar les accions violentes, no el fet de constatar que la violència existeix.

Posem un exemple més actual i potser més entenedor de l'esmentada fal·làcia. Una sèrie d'investigacions empíriques i de dades, en aquest cas bastant més indiscutibles que les de la violència, han portat a l'afirmació que el tabac causa càncer, "el tabac mata" (com pregonen els paquets de tabac). Ara bé, d'aquí no se'n dedueix lògicament que el fumador hagi de deixar de fumar. Si la deducció fos lògica –és a dir, necessària–, tothom prendria la mateixa decisió sense excepció. Però no és així, ja que la decisió de deixar

de fumar depèn de les diferents situacions, valoracions i càlculs que cadascú faci sobre el que representa per a la vida personal abandonar un hàbit o mantenir-lo. No és només dels fets, sinó dels valors, socials o personals, de càlculs d'utilitat o d'adhesions a principis, d'on surten les normes per actuar en un sentit o en un altre.

Penso que no són sobrereres aquestes consideracions que contribueixen sobretot a relativitzar el valor de les dades empíriques. Fins i tot si fóssim capaços de demostrar que la percepció de comportaments violents produeix sistemàticament comportaments antisocials i incívics, la decisió que això no ha de ser així o la norma que en deduïm es fonamenten en la valoració que fem dels fets. Valoració segons la qual val més, és millor o més convenient (per a nosaltres, per a la societat o per a la humanitat), posar uns límits a les programacions violentes, que donar prioritat, per exemple, a la llibertat d'expressió o a la llibertat dels operadors televisius de fer el que sigui més eficaç per als seus interessos econòmics. Com diu molt bé W.D. Rowland, molts investigadors de la comunicació volen veure les qüestions referents a la televisió com si fossin només problemes administratius reduïbles a anàlisis científiques, quan de fet –afegeix tot citant James Q. Wilson– "són problemes morals", la resolució dels quals, finalment, "ha d'estar sustentada en consideracions polítiques o filosòfiques"¹³.

Passem a analitzar els defectes que he dit que també veig en el segon paradigma: el que se centra en la percepció infantil o juvenil de la violència. Si la nostra conclusió és que cal posar límit a les programacions violentes és perquè creiem que la infància i l'adolescència necessiten protecció. L'excés de violència televisiva no preocupa de cara als adults: són lliures de veure o no veure el que volen. Però els infants han de ser educats i sensibilitzats precisament per poder arribar a escollir lliurement i amb criteri. La protecció de la infància és un altre imperatiu ètic i jurídic que hem acceptat com a fonamental. Tanmateix, és un imperatiu que no sembla tan unívocament assumit dins del segon paradigma analitzat. Els teòrics que proposen tenir en compte sobretot la percepció de l'infant, parteixen al mateix temps del supòsit que la intervenció en la vida dels menors és sempre un pèl paternalista i pot ser fins i tot contraproductiu. La seva tesi més bàsica és que el nen no és un "receptor passiu" de la televisió (com tampoc no ho és l'adult), sinó un "intèrpret actiu". Interpretació, la dels nens,

sens dubte, influïda per l'orientació escolar, familiar, dels amics, i no tan sols pel mitjà. Precisament per això, perquè l'entorn del nen és bàsic, si alguna cosa cal fer –diuen– és tractar de fomentar la capacitat crítica de nens i nenes, no canviar la programació.

No tots els defensors del segon model són igualment antiintervencionistes i llibertaris. Un dels investigadors més prestigiosos d'aquesta línia, David Buckingham, per exemple, no reforça la idea que els nens hagin de ser abandonats a la televisió, sense intervenció de cap mena. Especifica que el que ens hem de preguntar no és si cal o no intervenir, sinó *com* i *on*. Cal ajudar tant els pares com els nens a autoregular-se. Cal afavorir estratègies educatives, i fer que el sistema de classificació i de senyalització de pel·lícules sigui més participatiu i transparent. Donar prioritat a l'educació per veure la televisió.

El meu desacord amb aquesta opció, com també amb l'anterior, no és rotund. Depèn de la contundència amb què, en cada cas, s'expressen els fonaments teòrics. A favor del model, s'ha de dir que, per educar, és cabdal conèixer les peculiaritats dels qui han de ser educats. Ara bé, entendre que els nens no són adults i tractar-los com a menors no equival necessàriament a exercir un paternalisme radical. Tampoc és bo exagerar una actitud d'excessiva complaença amb el que podem considerar –sempre des del nostre punt de vista, que és el de l'adult, no ho oblidem–, "el món de l'infant". Una postura que s'inscriuria fàcilment en la tendència actual cap a una "educació dèbil", un aspecte més de la debilitat, tan postmoderna, del pensament i les conviccions de la nostra època globalitzada i liberal. La intervenció en els hàbits infantils és imprescindible i inevitable si volem mantenir el sentit etimològic d'*educar*, que vol dir tractar d'extreure de la persona el millor que pot donar de si mateixa. Per poder actuar en els comportaments infantils no és suficient ensenyar-los a llegir i a escriure el llenguatge audiovisual, transmetre'ls uns principis morals i acostumar-los a mirar les coses amb ull crític. Al mateix temps, cal donar-los un entorn favorable a tot el que se'ls vol ensenyar. Altrament, els nens i els joves es trobaran immersos en un mar de confusió, amb missatges tan contradictoris que és difícil que acabin amb idees clares sobre què han de fer i com han de reaccionar. Serà bastant inútil voler inculcar valors com el que les relacions entre les persones han de ser pacífiques i que els

conflictes es resolen parlant, si el que mostra la televisió, un dels factors de socialització més importants, o el que es pot fer amb els videojocs, és absolutament aliè i contrari a les idees transmeses. Si tenim raons que justifiquen que tothom ha d'estar escolaritzat, que en els currículums escolars cal donar prioritat a uns coneixements sobre uns altres; i tenim raons en contra que els menors puguin fumar, veure o conduir un cotxe, ¿per què ens han de faltar raons suficients per exigir que la programació, en franges infantils i juvenils, sigui adequada amb els objectius de l'educació? ¿No serà perquè tampoc no tenim gaire clars quins han de ser aquests objectius?

Els detractors del paradigma dels efectes, addueixen que possiblement els nens perceben la violència d'una manera diferent a com la percebem els adults o a com pensem els adults que la perceben els infants. És per això que convé analitzar la manera de mirar de la infància, ja que possiblement arribarem a la conclusió que la violència no és tan perniciosa com els adults tendim a pensar. De moment i, pel que conec dels estudis realitzats sota aquestes hipòtesis, no es constata una diferència notable entre el que els passa als nens i el que els adults, a priori, pensem que els passa: tendeixen a condemnar determinades formes de violència, a sentir por i a angoixar-se davant d'unes altres formes, igual que ho fan els seus pares o mares. La percepció infantil, doncs, no sembla que variï substantivament respecte de la dels adults. Ara bé, crec que l'argument fonamental no és aquest, sinó el de l'autoritat indefugible de qui ha d'educar. Sigui quina sigui la percepció de l'infant, l'educador haurà d'ensenyar-li a percebre la violència com quelcom dolent i nefast per a la convivència. Una altra cosa és plantejar-se quina és la millor estratègia per convèncer: la prohibició o el comentari crític. I segurament la millor resposta és el terme mig: ni prohibició de tot ni només comentaris crítics a una realitat que, finalment i per als menors, resulta molt més atractiva i engrescadora que les prediques que la desqualifiquen. Les prohibicions dràstiques només generen ànsia de transgredir el que està prohibit. Però les crítiques a una realitat tossuda i que no reflecteix les actituds que es pretenen inculcar a través de l'educació no seran mai gaire efectives. Si, en definitiva, i com va dir molt bé Hanna Arendt, educar sempre és ensenyar alguna cosa, és impossible educar sense normes, sense ensenyar a discernir què és bo i què és dolent¹⁴.

4. Què hem de fer: intervenir o deixar fer?

D'acord amb el que hem dit fins ara, el rebuig ètic de la violència i el deure d'educar són els dos principis que fonamenten les decisions normatives en contra d'una violència que jutgem excessiva. Més enllà de la recerca empírica que demostrï que la violència és realment perjudicial, el principi conductor és que "rebutgem la violència". Al mateix temps, i sense posar en qüestió que els infants també tenen drets, afirmem que "l'educació és absolutament necessària per tal d'inculcar els valors bàsics de la democràcia i de l'estat de dret", els valors que avui sintetitzem amb el mot *civisme*.

Sens dubte, el problema no consisteix a discutir aquests dos principis, sinó a determinar quan la violència és excessiva, inconvenient o "gratuïta", i com cal educar per reaccionar-hi en contra. És un problema, sobretot, perquè no hi ha fórmules clares i concretes per respondre a aquestes preguntes. No únicament no hi ha fórmules, sinó que diria que no és bo que n'hi hagi. No és bo si no ens volem carregar la llibertat, la qual consisteix precisament a decidir la manera adequada de respondre a cada situació, fins i tot corrent el risc d'equivocar-nos. El que no serveix en absolut és emparar-se en subterfugis escapistes com els que diuen que no té sentit oposar-se a la programació violenta quan la realitat ho és tant, de violenta; o que no té sentit ensenyar als infants que hi ha coses que no s'han de fer quan són aquestes coses les que els adults perpetren amb menys escrúpols. Què en traurem d'educar l'infant per a un món que no és real?, pretexten alguns educadors. Que jo sàpiga, només hi ha una resposta: precisament aquesta és la finalitat de l'educació, no tan sols adaptar el nen al món tal com és, sinó ensenyar-li a rebutjar el que no és com hauria de ser.

A instàncies del ministre francès de Cultura i Comunicació, la filòsofa Blandine Kriegel va elaborar fa un any l'informe *La violence à la télévision*. En el document no es discuteix la relació de causalitat entre la violència percebuda i els comportaments agressius i antisocials. Es constata que els intents d'establir una relació de causalitat han dut a resultats modestos o parcials i, en qualsevol cas, no podem anar més enllà d'una relació estadística. Tot i així, diu l'informe, "ens equivocariem si no prestéssim atenció a les conseqüències que tenen en la dimensió social"¹⁵. Ja que,

si més no, un excés de violència a la televisió no pot ser una bona ajuda per construir una consciència cívica. És evident, d'altra banda, que la violència s'estén més i més tant en els mitjans de comunicació com en la societat mateixa. I també ho és que la visió de la violència té efectes psicològics en la infància: genera por, angoixa, vergonya. Però l'argument principal de la filòsofa és que la violència suposa una pèrdua "estètica": la pèrdua del principi o de la convicció que "no és legítim ensenyar-ho tot". Com a bona hereva de la tradició il·lustrada, Kriegel aventura una definició de la violència "gratuïta" com una violència sense sentit, "desregulada", d'alguna manera "terrorista". Una violència, en definitiva, que fa trontollar els fonaments del contracte social i que pot dur a la "naturalització de la violència", és a dir, a considerar que les accions violentes són fets naturals. Seria el retrocés a l'estat de naturalesa que Hobbes va voler mostrar com irracional i inconvenient per a la supervivència de les persones i de la societat.

He de dir que no em fa gaire feliç la concepció de la violència anomenada "gratuïta" com una violència "desregulada". Dóna per descomptat que hi ha una violència regulada –la guerra ho és– que no és gratuïta. Kriegel cauria aquí en un dels errors que els partidaris del "perspectivisme" sobre les formes de violència denuncien: que només es té en compte la violència de ficció i no, per exemple, la dels informatius, quan s'estudia la seva influència en la infància. La violència "gratuïta" és pròpia de la ficció, ha estat cultivada per pel·lícules com *La naranja mecánica* o *El silenci dels anyells*. Entendre-ho així implica que la violència real mai no és gratuïta i, per tant, que no és tan perjudicial per al futur de la societat com sembla que ho sigui la gratuïta.

Però tornem als arguments o principis que recolzen una certa intervenció televisiva per tal de reduir les programacions violentes. Qualsevol intervenció o intent de regulació en l'àmbit mediàtic té avui mala premsa perquè es considera que vulnera el dret a la llibertat d'expressió. Kriegel ho té en compte, i al recurs que esgrimeix la llibertat d'expressió hi contraposa l'únic argument irrefutable, que és la dependència del mercat: "La violència televisada no reflecteix ni la llibertat d'expressió dels creadors ni la demanda del públic, sinó que és el producte d'un sistema de màrqueting planetari. Exerceix un efecte d'incubació cultural i contribueix a llarg termini a la desvalorització del

món"¹⁶. Kriegel lamenta la debilitat de la legislació francesa davant, per exemple, de la britànica: només el 20% de les pel·lícules franceses tenen alguna restricció, enfront del 80% de les britàniques. Cal obligar a senyalitzar-ho tot i a revisar les senyalitzacions. Cal eliminar complexos i prejudicis i afirmar sense por que dependre dels interessos del mercat no és ser lliure. Fer-nos creure que la televisió és una manifestació de la llibertat d'expressió quan és evident que el seu suport és la publicitat és un sofisma. Com ho és creure que la llibertat d'expressió pot servir per legitimar la difusió mediàtica de tot el que només pot contribuir a la destrucció de l'humà. Així, el pseudodebat que inhibeix la intervenció és, efectivament, hipòcrita. *Pseudodebat* perquè el que busca és, de fet, evitar el debat. *Hipòcrita* perquè apel·la al dret a la llibertat amagant una dependència del mercat que si alguna cosa coarta és la llibertat d'escollir.

Als Estats Units, el debat sobre els efectes de la violència televisiva s'ha traduït en l'enfrontament entre la indústria de l'entreteniment audiovisual i els partidaris d'una major regulació o autoregulació. L'associació Action for Children (ACT) va elaborar, l'any 1968, una declaració que sintetitzava totes les preocupacions socials sobre el tema. El sentit de la declaració quedava resumit en l'eslògan: *profits second, children first* ("primer els infants, després els beneficis"). La protecció de la infància –deien– és un deure fonamental i un dret dels infants, un aspecte bàsic de "l'interès públic" que el president Herbert Hoover va començar a utilitzar en connexió amb la radiodifusió i que, des d'aleshores, constitueix la condició indispensable per a la utilització dels canals de radiodifusió segons la *Federal Communication Act*, de 1934. D'entrada, *interès públic* va significar *propietat pública*. Ara bé, la connexió entre interès i propietat, si bé es podia mantenir en el cas del tren, el telèfon i la ràdio, amb la televisió era diferent, si més no perquè als Estats Units ha estat bàsicament en mans privades. Des de sempre, la televisió s'ha dedicat a vendre audiència als anunciants. Com deia abans, la publicitat és el suport de la programació televisiva.

Així, doncs, la defensa de la llibertat d'expressió té poca força. Tanmateix, aquest ha estat l'argument de Jack Valenti, president de la Motion Pictures Association, per rebutjar fins i tot instruments autoreguladors com l'*V-Xip*. Valenti nega que el xip en qüestió tingui res a veure amb la

responsabilitat dels pares. La referència a la primera esmena, ja ho sabem, és sagrada. L'any 1947, la Hutchins Commission va elaborar un document sobre els mitjans de comunicació als Estats Units que començava amb aquesta pregunta: "Està en perill la llibertat de premsa?" Un any abans, la FCC havia redactat *The Blue Book*, que examinava l'equilibri entre la llibertat d'expressió i la responsabilitat social i feia notar la poca atenció de la FCC a les obligacions d'interès públic. No obstant això, el document no deixa cap empremta. Tot al contrari, l'any 1970, quan el debat sobre la violència audiovisual agafa l'embranchida, la mateixa FCC declara, sense vergonya, que l'interès públic coarta la llibertat d'expressió i que el mercat és suficient per determinar l'interès públic. La preocupació per la infància es trasllada als fabricants de joguines i a les companyies alimentàries. Tot allò que contribueix a reduir les vendes és vist com pura censura¹⁷.

5. La violència com a pensament únic

Ja m'he referit més d'un cop en aquest article a la trampa implícita en considerar que els límits als continguts violents són una mena de censura i, per tant, una vulneració indeguda de la llibertat. No únicament el creador de continguts és percebut com la víctima d'una interferència il·legítima, sinó que també es considera forçada la voluntat del telespectador, el qual deixa de tenir llibertat per elegir entre una diversitat de programes més àmplia. Encara més: la violència mediàtica és vista per alguns com una expressió artística que mostra aspectes de la realitat que si no ens ensenyessin els mitjans no veuríem. És el cas de les atrocitats de les guerres o de les desgràcies derivades de la fam i de la pobresa. Des d'aquest punt de vista, els videojocs violents o els còmics podrien ajudar la gent a superar desequilibris emocionals o apaivagar el sentiment d'impotència. La por, l'ànsia de poder o la ràbia són sentiments que cal saber reprimir i que no volem experimentar en la nostra vida, però podem fer-ho a través de relats ficticis o d'experiències d'altres persones. D'aquesta manera, la visió del dolor o de la perversió dels altres poden funcionar com un revulsiu que reforça el rebuig de les emocions purament destructives. El possible efecte terapèutic dels continguts violents és un dels arguments

més utilitzats en favor d'un complaent "deixar fer".

Totes aquestes raons dirigides a anul·lar el debat sobre la qüestió sembla que no s'hagin adonat que acceptar els continguts violents tal com vénen i sense cap limitació no és res més que tancar els ulls davant d'una expressió més d'això que en diem "pensament únic". Com he dit al començament, la violència sempre ha estat el recurs més fàcil per entretenir. Ho segueix sent d'una forma cada cop més exagerada, amb imatges més cruels i morboses. Per una raó molt simple: els continguts violents són més fàcils de vendre que qualsevol altre. El llenguatge de la violència és universal, no necessita traducció ni interpretació, tothom l'entén en un món globalitzat, traspasa amb gran facilitat totes les barreres culturals. No cal un gran esforç ni una gran intel·ligència per desxifrar el sentit de l'acció violenta. La indústria audiovisual sap perfectament que la violència és la manera més eficient de capturar l'atenció de la gent i de manipular-la, especialment si es tracta de gent jove.

If it bleeds it leads, és una dita anglesa que traduiríem al català dient que l'audiència vol "sang i fetge", perquè, en el fons, busca la simplicitat, que és més fàcil d'entendre. El recurs a allò que és simple i fàcil és un requeriment del mateix audiovisual que ha pres al peu de la lletra aquella idea que "una imatge val més que mil paraules". Ara bé, la simplicitat i la superficialitat potencien els estereotips i els tòpics, la falta de matisos, que relativitzen valors com el de la tolerància, la cultura de la pau o la necessitat de mediar en els conflictes. Ens hem acostumat a fer servir eufemismes com "pel·lícules d'acció" o "pel·lícules de terror", amagant així que la intenció que mou aquestes produccions és més la d'estimular els instints i les baixes passions que no pas la d'explicar una història. De cara a l'educació de nens i joves, habitar-se a missatges simples és la pitjor manera de cooperar amb la cultura de l'esforç i de la reflexió intrínseca a l'estudi i al coneixement en general.

El monopoli comercial dels continguts audiovisuals és tan clar que, més enllà del que les recerques passades i futures ens puguin aportar, l'evidència més indiscutible és aquesta: "L'entorn cultural és una operació de màrqueting", amb paraules de George Gerbner. La presència més que abundant de productes violents no es deu, com ens volen fer creure, a una específica addicció dels teleespectadors, sinó al baix cost d'aquesta mena de producció i a la gran possi-

bilitat d'incloure suport publicitari en les hores de màxima audiència, escollides per oferir aquests productes. Amb això, els actes violents acaben constituint "l'aire psíquic" que respiren constantment infants i adolescents. L'ocupació de l'espai audiovisual per la violència ha convertit el nostre escenari simbòlic en un espai d'assassins i criminals. Un entorn de crueltat, crim, profanació, perversitat i manca de sentit, que no farà sinó erosionar la civilitat desplaçant o eliminant els valors positius. Huesmann insisteix en la idea quan diu que els nens avui desenvolupen una mena de "guions cognitius" (*cognitive scripts*) que guien els seus comportaments imitant les accions dels herois mediàtics. Així, aprenen a internalitzar guions que utilitzen la violència per resoldre conflictes o defugir les pressions i les exigències d'una societat competitiva i agressiva.

La violència, efectivament, sempre ha estat el recurs més fàcil per entretenir, facilitat que, ho acabem de veure, es veu potenciada ara per uns mitjans audiovisuals globalitzats que han trobat en la simplificació la clau del llenguatge universal. L'argument que he tractat de defensar en aquestes pàgines és que el fet que la violència hagi estat sempre una realitat, no és una raó suficient per tancar els ulls i deixar que les coses segueixin un curs aparentment inevitable. El punt de partida d'aquest article es resumeix en la pregunta "què hem de fer?", que és la qüestió que dóna origen a l'ètica. Entendre el món per transformar-lo ha sigut l'objectiu no tan sols del coneixement científic i tècnic, sinó del coneixement moral que, d'entrada, s'interroga sobre la correcció i la justícia del que succeeix.

Si per respondre a la pregunta ètica esperem tenir resultats indiscutibles de les investigacions que fem, ajornarem la resposta *sine die*. Seria absurd concloure, d'una altra banda, que el fenomen de la violència a la televisió no existeix perquè no podem confirmar sistemàticament que té efectes perversos en els comportaments de les persones. Què cal fer amb la televisió és una qüestió cívica, no científica. Atès que la protecció de la infància és un deure inexcusable, seria insensat que no ens deixéssim guiar també per intuïcions que, d'altra banda, semblen irrefutables. Una d'aquestes intuïcions és la que ens duu a pensar que els continguts violents sense límits de cap mena només poden contribuir a instal·lar un imaginari violent en la nostra societat, i que no pot ser bo ni per a la socialització ni per a l'educació que els mitjans utilitzin sistemàticament

la violència com a reclam de l'atenció infantil¹⁸.

D'entrada, doncs, donem una resposta afirmativa a la premissa major: l'excés de violència no és bo per a la socialització o l'educació de les persones. La segona premissa ve donada per la constatació que, efectivament, la televisió és massa violenta. El sil·logisme pràctic –deia Aristòtil– acaba amb l'acció: cal actuar per tal de transformar la concepció d'uns mitjans que són massa importants per abandonar-los als interessos del mercat.

Notes

1. LIEBERT & SPRAFKIN (1988); ROWLAND (1983).
2. G. GERBNER, a COMSTOCK & RUBINSTEIN (1972), pàg. 28-187.
3. *National Television Violence Study*
www.ccsp.ncsp.edu/execsum.pdf.
4. GUNTER & HARRISON (1998).
5. BARKER & PETLEY (1997), pàg. 47-52. Vegeu, en el mateix llibre, l'article de Martin Barker contra l'informe elaborat arran del cas Bulger per Elizabeth Newton, *Video Violence and the Protection of Children* (1994), pàg. 27-46.
6. JOHNSON, et al., (2002), pàg. 2468-2471.
7. HUESMANN L.R. (1986).
8. Recerca realitzada per la BBC, la BBFC, la BSC i la ITC (setembre de 2003).
9. BARKER & PETLEY (1997).
10. Ibid., pàg. 1-2.
11. GUNTER & HARRISON (1998), pàg. 281.
12. Cf. Carles LÓPEZ I CAO (dir.), *La representació de la violència a la televisió (2000)*, Jordi BUSQUET (coord.), *Infància, violència i televisió (2002)*.
13. ROWLAND (1983), pàg. 294-295.
14. ARENDT, Hanna (1996).
15. KRIEGEL (2001), pàg. 18.
16. KRIEGEL (2001), pàg. 20.
17. Vegeu l'excel·lent llibre del que va ser president de la FCC sota l'administració Kennedy, Newton N. Minow (1995).
18. És una de les idees que desenvolupa abastament el *Llibre Blanc. L'educació en l'entorn audiovisual*, que acaba de publicar el Consell de l'Audiovisual de Catalunya.

Bibliografia

ARENDT, H. "La crisis de la educación", a *Entre el pasado y el futuro*. Barcelona: Península, 1996.

BARKER, M.; PETLEY, J. (editors), *III Effects. The Media/Violence Debate*. Londres: Routledge, 1997.

GERBNER, G., "Violence in Television Drama: Trends and Symbolic Functions", a COMSTOCK G.A. i RUBINSTEIN E.A. (editors), *Television and Social Behaviour*. Washington DC: U.S. Government Printing Office, 1972, pàg. 28-187.

GUNTER, B.; HARRISON, J., *Violence on Television. An Analysis of amount, nature, location and origin of violence in British programmes*. Londres: Routledge, 1998.

How Children Interpret Screen Violence, BBC, BBFC, BSC, ITC (setembre de 2003).

HUESMANN, L.R.; ERON, L.D., *Television and the Aggressive Child: A Cross-National Comparison*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1986.

JOHNSON, J. G., et. al., "Television Viewing and Aggressive Behaviour During Adolescence and Adulthood", *Science*, vol. 295 (29 de març de 2002), pàg. 2468-2471. Recerca realitzada per la BBC, la BBFC, la BSC i la ITC (setembre de 2003).

KRIEGEL, B. *La violence à la télévision*.

LIEBERT, R. M. ; SPARFIN, J., *The Early Window*. Nova York: Pergamon Press, 1988.

MINOW, N. N. *Abandoned in the Wasteland. Children, television and the First Amendment*. Nova York: Hill and Wang, 1995.

ROWLAND, W. D., *The Politics of TV Violence*. Londres: Sage Publications, 1983.